
Miloslav Jiříček

Výběr několika hlavních latinských
gramatických pravidel pro četbu
základních klasických autorů:
Nepota, Cæsara a Cicerona

Dodatek ke školní latinské mluvnici

BRNO 1997

Obsah

1 Akuzativ	7
Přípravná úvaha.	7
Akuzativ jako příslovečné určení.	7
2 Genitiv	7
Přípravná úvaha.	7
Genitiv přivlastňovací.	7
Genitiv děleného celku plus k tomu genitiv u kompara- tivů, superlativů, řadových číslovek, zájmen a zájmenných adjektiv.	8
Genitiv ceny.	8
Genitiv u sloves obviňování a soudního řízení.	8
Genitiv u neosobních sloves.	8
Genitiv vysvětlovací – tzv. explicativus.	8
Speciální vazby zahrnované do genitivu děleného celku.	8
3 Dativ	9
Přípravná úvaha.	9
Rozdílné užití latinského a českého dativu předmětného.	9
Zvláštní vazby.	10
Dativ přivlastňovací – dativus possessivus.	10
Dativ původový – dativus auctoris.	10
Dativ sdílnosti – dativus ethicus.	11
Dativ zřetelový – dativus iudicantis.	11
Vazba dvojího dativu – předmětného a doplňkového. .	11
4 Ablativ	11
Ablativ místa – ablativus loci.	11
Ablativ odluky – ablativus separationis.	12
Ablativ srovnávací – ablativus comparativus.	12

	Ablativ původový – ablativus originis.	12
	Ablativ vztahový – ablativus respectūs.	12
	Ablativ důvodový – ablativus causæ.	12
	Ablativ míry či rozdílu – ablativus mensuræ sive differentiæ.	12
	Ablativ ceny, či ještě přesněji: ablativ zaplacené ceny za něco – ablativus pretii.	12
	Ablativ nástroje – ablativus instrumenti.	12
	Ablativ omezovací, tj. bližšího vymezení – ablativus limitationis.	13
	Ablativ průvodový – ablativus comitativus.	13
5	Konjunktiv ve větách hlavních	13
5.1	Děj (reálně) možný	13
	Ve větách vypovídacích o možnosti nebo někdy o skromně tvrzené či subjektivně pojaté skutečnosti.	13
	Ve větách tázacích – hlavních – se klade konjunktiv rozvažovací – coniunctivus deliberativus sive dubitativus.	13
	Ve větách přacích – konjunktiv přací – coniunctivus optativus.	14
	Ve větách připouštěcích – konjunktiv připouštěcí - coniunctivus concessivus.	14
	Ve větách rozkazovacích.	15
5.2	Děj neskutečný, nemožný, či nesplnitelný ve větách hlavních	16
6	Věty vedlejší	17
6.1	Věty vztažně zástupné	18
	Vztažně účelové.	18
	Vztažně účinkové.	18
	Vztažně důvodové.	18
	Vztažně přípustkové.	18

6.2	Poznamenání o zvláštních vazbách některých vztažných zájmen	18
6.3	Congruentia inversa neboli shoda opačná	19
7	Věty spojkové	20
7.1	Věty časové	20
	Konjunktivní cum historicum = cum vyprávěcí.	20
	Dodatek k časovým větám.	20
7.2	Věty důvodové	21
7.3	Věty účelové	21
7.4	Věty účinkové	21
	Věty účinkové příslovečné.	21
	Věty účinkové podstatné.	21
7.5	Věty s <i>quin</i>	22
7.6	Věty zabraňovací	23
7.7	Věty obavné	23
7.8	Věty podmínkové	23
7.9	Věty přípustkové	24
8	Řeč nepřímá – oratio obliqua	24
9	Poznámka o vazbě AcI a ablativu absolutním	26

1 Akuzativ

Přípravná úvaha. Pro pochopení podstaty akuzativu představme si jakýsi jeho funkční prostor, v něm hmotný bod a pohyb přímo do tohoto hmotného bodu. Tímto způsobem lze pak zásadně odvodit každou významovou kategorii akuzativu. Neboli jde tu ve zkratce o nasměrování přímo někam.

Akuzativ jako příslovečné určení.

1. místa: na otázku *kam?* – U jmen měst a malých ostrovů: ire Romam, ire Delum – a mimoto ještě ire domum, ire rūs.
2. času: na otázku *jak dlouho?* – unum diem vivere
na označení věku: *jak stár? v jakém věku?* – quindecim annos natus
3. způsobu a míry: na otázku: *jak? kolik?* – dulce ridere (zde se dulce vykládá obvykle jako akuzativ neutra – tzv. vnitřního předmětu. Toto je básnické užití této akuzativní vazby!) Podobně (v próze): longus decem pedes; abesse duo milia passuum.

2 Genitiv

Přípravná úvaha. Genitiv znamená zásadně přináležitost k něčemu, vlastnění něčeho. Genitiv má vůbec velmi široký významový rozsah, je to nesourodý významový aglomerát (seskupení), který má styčné body s jinými pády.

Genitiv přivlastňovací. Typický výskyt tohoto genitivu je u výrazů značících: žádost, znalost, pamětlivost, účastenství, moc a plnost nebo u jejich opaků, např.: sacer alicuius = zasvěcený někomu

Genitiv děleného celku plus k tomu genitiv u komparativů, superlativů, řadových číslovek, zájmen a zájmenných adjektiv. (Natū) maximus fratrum, primus omnium, alius eorum, tōtius Galliæ plurimum posse, quidquam negotii, quod navium ubique erat.

Genitiv ceny. Æstimare nebo esse: magni, pluris, plurimi, parvi, minoris, minimi, tanti, quanti, nihili. Tyto genitivy se vyskytují též u sloves facere a putare.

Genitiv u sloves obviňování a soudního řízení. Reus fio proditiōnis; damnare, condemnare aliquem furti, *ale:* morte, exsilio (zde *ablativ!*)

Genitiv u neosobních sloves.

- a) Piget, pudet, pænitet, tædet atque miseret aliquem alicuius rei.
- b) Interest (parentum, eius, omnium – a dále na otázku *jak?*: multum, plus, magni, parvi – avšak pozor na odlišnou vazbu u osobních zájmen: interest *meā, tuā, nostrā, vestrā, suā.*

Pozor na vazbu řěfert! Sloveso *řěfert* se v klasické latině nikdy nepojí s genitivem, nýbrž jen s osobními zájmény *meā, tuā* atd. , tedy se stejnou vazbou, jako tomu bylo v nahoře uvedeném případě u *interest*.

Genitiv vysvětlovací – tzv. explicativus. Ars scribendi, portus Piræi – ale výjimka: urbs Roma.

Speciální vazby zahrnované do genitivu děleného celku. Ubi terrarum? (=vlastně: na kterém místě koho čeho? – země) = kde na světě?
hic (toto je zde *adverbium!*) loci (= vlastně: zde někde v okolí tohoto místa) = na tomto místě zde – ale toto není totožné s „id loci“ = to místo – tato vazba je však možná jen u neutra sg. zájmena eo audaciæ processit = až tam zašel ve své

troufalosti

quid est consilii tui? = jaký máš úmysl, plán?

quid vobis est animi? = v jakém (duševním) rozpoložení se cítíte?

3 Dativ

Dativ na rozdíl od akuzativu vyjadřuje vzdálenější předmět.

Přípravná úvaha. Dativ všeobecně vzato je zřetelový pád, vyjadřuje vzhledem k čemu se něco děje. Dle [4] předmětný dativ lze graficky znázornit jako kruh, jehož obvodu se dotýká v jednom bodě tečna, znázorňující zřejmě slovesný děj, jenž jakoby probíhal mimo předmět, ale přece jen s předmětem má kontakt. Dle [9] nejostřeji vynikne rozdíl mezi akuzativním předmětem a dativním předmětem, jsou-li oba tyto předměty položeny vedle sebe v téže větě, neboli při jejich iuxtapozici. Tam je právě nejlépe pozorovat pasivní charakter akuzativního předmětu, jenž je dějem slovesným jakoby zasahován a jenom lehký kontakt dativního předmětu s tímž slovesným dějem.

Rozdílné užití latinského a českého dativu předmětného. Pareo, obœedio, obsequor legibus (vlastně: podřizuji se komu, čemu – pak:) = poslouchám někoho.

Medeor vulneri (vlastně: poskytuji léčení, úlevu atp. něčemu).

Parco valetudini (vlastně: chovám se ohleduplně vůči něčemu, připouštím pro něco jen šetrné použití).

Persuadeo fratri (vlastně: snažím se namluvit někomu něco, vnuknout někomu důvěru v něco).

Nubere viro (doslovně u ženy: zahalit se svatebním závojem pro někoho, komu – pak: provdat se „komu“, za někoho).

Studeo litteris (vlastně: uplatňuji příznivé zaujetí pro něco, něčemu).

Irascor, suscenseo inimico (vlastně: být zaujat hněvem vůči někomu, soptit hněvem se zřetelem na někoho).

Succedere patri (vlastně: jít, postupovat k místu, kde je otec, nastupovat jemu na jeho místo).

V závorkách je tedy realizována snaha myšlenkově se přizpůsobit latinskému dativu tam, kde v češtině překládáme jiným pádem. Sem náleží také předmětný dativ zapříčiněný předponami: *ante-*, *prae-*, *ob-*, *sub-*, *super-* a jinými, např.: *praefero honorem utilitati*. Ve významu spíše přeneseném se vyskytuje tento dativ také u předpon *ad-* a *in-*, např.: *bellum infero alicui* – ale v původním významu: *infero signum in hostes*.

Zvláštní vazby. Je třeba dobře rozlišovat tyto vazby téhož slovesa s akuzativem a dativem:

Consulo civitati (soustřeďuji svou péči ve prospěch obce = starám se o obec);
consulo Apollinem (táži se na radu Apollona).

Timeo legioni (projevují obavu ve prospěch legie = mám obavu, bojím se o legii);
timeo hostem (bojím se nepřítel).

Moderor irae (vlastně: stanovím omezující meze pro hněv = ovládám svůj hněv);
moderor navem (řídím loď).

Tempero amico (zachovávám šetrnost vůči = chovám se šetrně vůči přítelovi);
tempero vinum (toto je speciální význam: mísím ve správném poměru víno s vodou).

Dativ přivlastňovací – dativus possessivus. *Patri est domus* (zde je důraz na přivlastňovanou věc!); naproti tomu ve vazbě: *domus est patris* spočívá důraz na vlastníkovi.

Zde zvláštní vazba, které se však nepoužívá o duševních vlastnostech: *mihi est nomen Gaius* *nebo* *mihi est nomen Gaius*, tj. pádová asimilace s pádem osobního zájmena *mihi!* (=jmenuji se Gaius).

Dativ původový – dativus auctoris. Vyskytuje se u gerundiva a participia perfecti passivi (dále jen PPP), např.: *omnibus moriendum est; cui non est audita Ciceronis oratio?*

Dativ sdílnosti – dativus ethicus. Hic mihi quisquam misericordiam nominat! (= smyslem: a tu mi někdo bude něco vykládat něco o milosrdenství !)

Dativ zřetelový – dativus iudicantis. (dle [7]) Tento dativ vyjádřuje zřetel, zření k někomu, jakési zaměření, zacílení na nějakou osobu, např.: Gomphi est oppidum primum Thessaliæ venientibus ab Epiro (... pro ty kteří přicházejí směrem od Epiru, pro příchozí směrem od Epiru).

Vazba dvojího dativu – předmětného a doplňkového. Analogicky k vazbě dvojího akuzativu, předmětného a doplňkového existuje taková vazba i pro dativ, např.: dare, vertere, tribuere aliquid alicui laudi (přičítat něco někomu ke chvále).

4 Ablativ

Latinský ablativ je svým původem aglomerací (směsíci) tří pádů:

1. vlastní ablativ (dle vědeckého výkladu zde jde o pohyb směrem pryč od hmotného myšleného bodu ve funkčním ablativním prostoru)
2. lokativ (označujícího místo nebo čas slovesného děje)
3. instrumentálu (označujícího prostředek nebo nástroj slovesného děje).

Ablativ místa – ablativus loci. Na otázku:

- a) *kde?* – u substantiv třetí deklinace a u substantiv pomnožných deklinace první a druhé, např.: Carthagine, Athenis; vazby u *locus* a *totus*: loco opportuno, totā Asiā – a podobně ještě: eodem itinere, viā Appiā.
- b) *kudy?* – eodem itinere (touž cestou), viā Appiā (po silnici...)

c) *odkud?* – Carthagine, Romā, Athenīs, rure (z venkova) – POZOR! rūri znamená: na venkově; domō (= z domu).

Ablativ odluky – ablativus separationis. Např.: prohibere aliquem finibus (odrážet od hranic...); intercludere duces comiteatu (odříznout od...); solvere aliquem aliquā re = zbavit někoho něčeho.

Ablativ srovnávací – ablativus comparativus. Např.: melle dulcior oratio.

Ablativ původový – ablativus originis. Např.: nobili genere ortus; Iove natus erat

Ablativ vztahový – ablativus respectūs. Např.: laude dignus, laude indignus.

Ablativ důvodový – ablativus causae. Např.: iussū, iniussū, hortatū ducis (na rozkaz, proti rozkazu...)

Ablativ míry či rozdílu – ablativus mensurae sive differentiae. Např. multo; paulo; souvztažné dvojice: quo – eo, quanto – tanto.

Ablativ ceny, či ještě přesněji: ablativ zaplacené ceny za něco – ablativus pretii. Např.: parvo impendio victoria stetit = volněji: za malou ztrátu bylo dosaženo vítězství. Dále jako příslovečné určení např. u slovesa *emo*: magno, plurimo *ale*: pluris! parvo, minimo *ale*: minoris! nihilo, *ale*: tanti, quanti! – takže tato oceňovací příslovečná určení lze výhodně mnemotechnicky seřadit takto: (*emo*) magno, pluris, plurimo; parvo, minoris, minimo; tanti, quanti, nihilo.

Ablativ nástroje – ablativus instrumenti. Např.: pilā ludere; fidibus canere, tibiis canere; pedibus ire; equo vehi; curru vehor; nitor baculo.

Ablativ omezovací, tj. bližšího vymezení – ablativus limitationis. Např.: claudus altero pede (chromý na jednu nohu); nomine – re (jen podle jména – fakticky); meā memoriā.

Ablativ průvodový – ablativus comitativus. Např.: omnibus copiis ad castra pervenire.

5 Konjunktiv ve větách hlavních

5.1 Děj (reálně) možný

Ve větách vypovídacích o možnosti nebo někdy o skromně tvrzené či subjektivně pojaté skutečnosti. V tomto případě se ve hlavní větě klade coniunctivus *potentialis* – konjunktiv možnosti, a to:

- a) o možnosti přítomné: konjunktiv prézenta (vyjádřující nedokonavost) např.: dicat aliquis nebo konjunktiv perfekta: dixerit aliquis (vyjádřující dokonavost). U těchto dvou uvedených konjunktivů neběží tudíž o časové odlišení, nýbrž o rozlišení vidové. Na tom nemění nic ani ta skutečnost, že ve škole se obvykle překládá: někdo by řekl, ač by se mělo správně rozlišit: někdo by říkal – někdo by řekl.
- b) o možnosti minulé se ve hlavních větách klade zásadně konjunktiv imperfekta – *ale pozor!!* – pouze u omezeného počtu sloves. Např.: tum demum cerneret, crederet, videret aj. – U jiných sloves se pak možnost minulé ve hlavní větě vyjádřuje různými opisy.

Ve větách tázacích – hlavních – se klade konjunktiv rozvažovací – coniunctivus deliberativus sive dubitativus. A to

- a) o přítomnosti konjunktiv prézenta, např.: quid faciam? = co mám dělat? (Pozor! tento překlad je lepší nežli: co bych dělal?)

- b) o minulosti konjunktiv imperfekta, např.: *quid facerem?* = co jsem měl dělat? (Pozor! i tento překlad je lepší nežli: co bych byl dělal?)

Ve větách pracích – konjunktiv práci – coniunctivus optativus. A to:

- a) o přání splnitelném v přítomnosti *konjunktiv prézenta*, např.: *utinam erres!* = kéž se mýlíš! – Zde je možná i opisná vazba v témže významu: *velim, nolim, malim* + konjunktiv prézenta, tedy: *velim erres!*
- b) o přání splnitelném v minulosti *konjunktiv perfekta*, např. *utinam erraveris!* = kéž ses zmýlil! – Také v tomto případě, stejně jako v předchozím, je možné opisné vyjádření v témže významu: *velim, nolim, malim* + konjunktiv perfekta.

U tohoto pracovního konjunktivu by ještě bylo možno podotknout, že dvojice *prézés – perfektum* zde vyjadřuje časové odstupňování děje na rozdíl od *potencionálního konjunktivu*, kde táž dvojice *prézés – perfektum* vyjadřovala pouze vidové rozlišení bez ohledu na rozlišení časové!

Ve větách připouštěcích – konjunktiv připouštěcí - coniunctivus concessivus. A to:

- a) o přípustce přítomné *konjunktiv prézenta*, např.: *sit fur, sit sacrilegus, at bonus imperator est* (= dejme tomu, že; třebaže...); *ne sit dolor summum malum, malum certe est* (= dejme tomu, že není...). V tomto posledním příkladě si povšimněme kladení zápornky *ne* (nikoli *non!*) Důvod je tento: samotné: *dolor sit malum* znamená nikoli statické konstatování „bolest je“, nýbrž *dynamické pojetí*. Osoba mluvící přímo chce položit rovnítko mezi *dolor* a *malum* a tím nám předkládá určitý podnět, který ale neplatí v krajním případě, že by *malum* bylo *summum*. Všimněme si přitom, že kladení *non* a *ne* vůbec je dáno pojetím buď statickým, prostým konstatováním nebo projevem vůle, pojetím dynamickým.

- b) o přípustce minulé *konjunktiv perfekta*, např.: fuerit ille malus civis aliis; tibi quando malus esse coepit?

Ve větách rozkazovacích. A to:

v 1. os sg. *konjunktiv přací – optativus*, např. peream, ni omnia tecum communicavi (zde jde speciálně o jakési zapřísahání – v jiném užití však velmi zřídka: te spectem!)

ve 2. os. sg. se klade *konjunktiv rozkazovací – iussivus* jen při obecné, neadresné výzvě, např. feras, quod vitare non potes. – Zde se také setkáváme se zdůrazněným rozkazem pomocí *fac*, např.: fac venias (vlastně: dělejš, ať přijdeš, určitě přijdi!).

nota bene zákaz bude probrán níže ve zvláštním odstavci!

ve 3. os. sg i plur. se analogicky klade též *konjunktiv rozkazovací*, např.: audiat et altera pars! Valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes!

v 1. os. plurálu neexistuje v latině speciální tvar pro imperativ a náhradou za to pak se užívá *konjunktiv vybízecí coniunctivus adhortativus*, např.: eamus! Imitemur maiores nostros!

ve 2. os plurálu se *iussivní* konjunktiv vyskytuje se zaměřením na určité osoby v klasické latině nesmírně zřídka, např.: id mihi credatis ve smyslu zdvořilostní vybídky: „to snad mi můžete uvěřit!“ – zde se ovšem užití iussivního konjunktivu blíží možnostnímu (potenciálnímu) konjunktivu o subjektivním, zdrženlivě uváděném tvrzení.

Povšimněme si, že ve všech právěuvedených případech se pod různými názvy vyskytoval v rozkazovací funkci jen *konjunktiv prézenta*.

A nyní k vyjádřování *zákazu*. Při vyjádřování zákazu nastupuje ve 2.os.sg. i plurálu:

- a) o vidu dokonavém: *ne + konjunktiv perfekta*, např.: *ne tetigeris! ne tetigeritis!*
- b) o vidu nedokonavém – tentýž příklad: (opisem) *noli tangere! nolite tangere!* – zákaz se dá mimoto vyjádřit ještě jiným opisem, a to (tzv. *konjunktiv prohibitivus*): *fac ne venias!* nebo: *cave venias!* (vlastně: střež se toho, abys přišel!).

5.2 Děj neskutečný, nemožný, či nesplnitelný ve větách hlavních

- 1) Ve větách vypovídacích se klade *konjunktiv neskutečnosti – coniunctivus irrealis*, a to:
 - a) o neskutečnosti přítomné *konjunktiv imperfekta*: *crederet* = věřil by.
 - b) o neskutečnosti minulé *konjunktiv plusquamperfekta*: *credidisset* = byl by (býval) uvěřil.
- 2) Ve větách přacích se klade *konjunktiv přací optativus*, a to:
 - a) o nesplnitelnosti přítomné: *utinam, vellem, nollem, malle* + *konjunktiv imperfekti* např. *utinam (vellem...) errares* (kéž bys...)
 - b) o nesplnitelnosti minulé: *utinam, vellem, nollem, malle* + *konjunktiv plusquamperfekta* např. *utinam (vellem...) erravisses* (kéž bys byl..., kéž bys byl býval...).

6 Věty vedlejší

Základním pojmem zde je (ovšem nikoli pojmem vždy a bezvýhradně platícím) tzv. *souslednost časová – consecutio temporum*, dále se bude zkracovat jen *KT*.

KT znamená ve zkratce, že konjunktivy ve větách vedlejších se kladou interakcí s časem slovesa věty hlavní, neboli v relaci s tímto slovesným časem, a to na základě zcela jednoduchého schématu:

- 1) je-li ve větě řídící čas hlavní, kladou se ve vedlejší větě konjunktivy dle mnemotechnické zkratky *prae-, per-, -urus sim* tj. o současnosti konj. prézenta, o předčasnosti konj. perfekta a o následnosti opisný konjunktiv na *-urus sim*.
- 2) je-li ve větě řídící čas vedlejší, kladou se ve vedlejší větě konjunktivy dle další mnemotechnické zkratky *im-, plus-, -urus essem* tj. o současnosti konj. imperfekta, o předčasnosti konj. plusquamperfekta a o následnosti opisný konjunktiv na *-urus essem*.

Zde ještě v přehledu připomeňme kategorizaci určitých slovesných tvarů podle jejich časového odstupňování.

Časy hlavní: prézens, perfektum praesentiae, futurum I, futurum exactum, konjunktiv perfekta ve funkci prohibitivního konjunktivu (uvozeného spojkami „ne, neve“) a potenciálního konjunktivu, někdy prézens historické a někdy infinitiv historický.

Časy vedlejší: imperfektum, perfektum historické, plusquamperfektum, někdy prézens historické a někdy infinitiv historický. Z neurčitých slovesných tvarů infinitiv perfekta a PPP.

Jak vidno, je právě uvedený přehled podrobnější a úplnější, nežli se udává ve školních gramatikách, není zde však výslovně uváděn imperativ, který je samozřejmě zahrnut do prézenta v časech hlavních. A nyní již konkrétně k jednotlivým druhům vedlejších vět.

6.1 Věty vztažně zástupné

Vztažně účelové. Uvozené zájménem *quī* = (účelové) *ut is, ut iī* – a podobně: *unde = ut inde, ubi = ut ibi, quo = ut eo*, atd. Např.: *legati mittuntur, qui de pace agant.* – *Artaxerxes Themistocli urbem donavit, unde (= odkudž by) vinum sumeret.* Kladou se konjunktivy dle KT.

Vztažně účinkové. Uvozené zájménem *quī* = (účinkové) *ut is, ut iī*. Např.: *non sum is, qui te deseram.* – *Es dignus, qui lauderis.* – *Sunt (= reperiuntur), qui...* (existují takoví, že...). Kladou se konjunktivy jako ve větách účinkových (o tom viz dále).

Vztažně důvodové. Uvozené zájménem *quī*, nebo ještě ve zvýrazněné formě: *ut qui, utpote qui, quippe qui, praesertim qui = cum (causale) is, iī*. Např.: *stultus es, qui id credas (kauzální cum tu...).* – Konjunktivy se zde kladou podle KT.

Vztažně přípustkové. Uvozené zájménem *quī = cum (concessivum) is...*; Např. *cur urbem petam, qui rus maxime amem (zde = ...cum ego... tj.: ač jsem to právě já, který nejvíce miluji venkov)* – konjunktivy se zde kladou podle KT.

6.2 Poznamenání o zvláštních vazbách některých vztažných zájmen

Quam ob rem, qua de causa, quare = pročež, proto, a proto quo fit, ut (následuje podstatná věta účinková) = tím se stává, že; tím dochází k tomu, že...

quo facto = potom, poté

quæ cum ita sint = (podle větného významu spojky cum) 1) z těchto důvodů, za takového stavu věcí, proto 2) přesto, ač

Při relativním těsném napojení na předchozí větu *quī* lze rozvést v českém překladu, jako by místo něj bylo: *et is, at is, is enim, quam ob rem is, atp.* Např. pozorujeme různé náhrady za toto „*quī*“ ve větách: *medicum vocavimus; qui*

celeriter vēnit (zde: qui= et is), ale: medicum vocavimus; qui nondum vēnit (zde qui = at is, sed is; vēnit je v obou případech indikativ perfekta)

Quam + superlativ se překládá – např. – quam celerrime = co nejrychleji. bene fit quod... = dobře, správně se děje, že... („quod“ zde posuzuje určitý dějový fakt, je to „quod“ obsahové, quod faktické). Quod někdy stojí na počátku celého souvětí, a to ve významu: co se týče toho, že..., vzhledem k tomu, že..., někdy přímo ve významu: quod = quodsi = si (!) ve významu: pokud, jestliže, např.: quod me valere putas, falleris.

Ještě poznámka o vazbě: alius atque, např.: aliud dicis atque sentis = něco jiného říkáš, než cítíš, než si myslíš.

6.3 Congruentia inversa neboli shoda opačná

Týká se zájména ukazovacího, vztažného nebo tázacího, které jako podmět nebo předmět se shoduje v rodě, pádě i čísle se jmenným tvarem holého přísudku. Je tomu tak ve většině případů, pokud jde více o kvalitu nežli o samotnou podstatu dotyčného pojmu. Příklady:

Belgæ, quæ pars Galliæ tertia est (...což je třetina...)

Quæ apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia appellatur (čemu se říká..., to se nazývá zpupností...)

Quæ gloria est miseræ inopum illudere (co tohle má být za slávu, dělat narážky na...)

Ale nyní pozor!

Jde-li v analogickém případě výslovně o podstatu pojmu, o zásadní definici něčeho, pak se klade analogicky s češtinou neutrum zájména (např.: quid, aliud, idem). Např.:

Quærere de aliquo, quid sit deus (...v čem spočívá pojem Bůh)

Quid est gloria nisi frequens de aliquo fama cum laude? (co to vlastně znamená sláva nežli...).

7 Věty spojkové

7.1 Věty časové

Uvozované spojkou *cum* - indikativní:

cum temporale (*cum* čistě časové, tj. opis letopočtu, přesné udání doby), např.:

cum Cæsar in Galliam vēnit, duæ ibi factiones erant

cum coincidens (*cum* i časově i obsahově shodné s hlavní větou), např.: *cum tacent, clamant* (toto *cum* lze zde přeložit: tím, že...)

cum inversum (školský překlad: „obrácené *cum*“ toho mnoho nenapovídá, lépe je zde snad toto *cum* vyložit takto: *cum* obracející pořadí větné závažnosti v podřadném souvětí, jinými slovy: *cum* uvozující závažnější větnou myšlenku nežli samotná věta hlavní), např.: *iam ver appetebat, cum Hannibal castra movit.*

cum iterativum (*cum* opětovací, překládá se „kdykoli“). Indikativní vazby pro minulost, přítomnost a budoucnost ihned vyplývají ze tří jednoduchých příkladů:

cum cecidi, surgo;

cum cecideram, surgebam;

cum cecidero, surgam.

Ve významu: jakmile, potom když se kladou tyto časové spojky: *ubi, ut; ubi primum, ut primum, cum primum; simul, simulac, simul atque; postquam, posteaquam.*

Konjunktivní *cum historicum* = *cum vyprávěcí.* Pojí se o současnosti s dějem věty řídící s konjunktivem imperfekta a o předčasnosti s dějem věty řídící s konjunktivem plusquamperfekta. Např.: *cum æger essem, hunc librum legi.* Dále s předsunutím společného podmětu před podřadné souvětí [5]: *cum tætra prodigia (hrozivá věštná znamení) nuntiata essent, decemviri libros Sibyllinos adire iussi sunt.*

Dodatek k časovým větám. Spojka „*dum*“ ve významu „zatím co, mezitím co“ se pojí vždy s indikativem prézenta, a to bez ohledu na to, jaký je čas ve

věť hlavní; [7] uvádí, že zde jde prostě o vyjádření současnosti dvou dějů, ovšem takové současnosti, která se vymyká pravidlům o KT, neboli zmíněný indikativ prézenta je zde kladen absolutně a není ovlivněn interakcí slovesného času věty hlavní. Např.: *Dum hæc Romæ geruntur urbs oppugnatur, ale také: oppugnabatur, oppugnata est nebo oppugnabitur.*

7.2 Věty důvodové

Jen zcela stručný výčet spojek. Spojky zásadně s indikativem (vyjma zvláštních případů): *quod, quia, quoniam*. Vždy s konjunktivem podle KT se pojí spojka *cum causale*.

7.3 Věty účelové

Jen zcela stručný výčet spojek: *ut* (=aby), zápor *nē*. Pokud se v účelové větě vyskytne zápor „ut non“, pak tato zápornka „non“ neguje pouze jediné slovo ve větě, ale nikoli celý větný obsah! Konjunktivy se zde kladou jen dva: po časech hlavních konj. prézenta a po časech vedlejších konjunktiv imperfekta.

7.4 Věty účinkové

Věty účinkové příslovečné. Ve hlavní větě bývají obvykle spojky či příslovce: *ita, sic, adeo, talis, tantus* atp. Vedlejší věta je pak uvozena spojkou „ut“ nebo „ut non“ a kladou se v ní konjunktivy nezávislé na KT, neboli kladou se v ní konjunktivy takového času, jaký čas by v této větě měl indikativ, kdyby tato věta byla větou hlavní. Např.: *holc difficilius est, quam ut intellegere possim* (... = než že bych tomu mohl porozumět, tj. že tomu nedokáži porozumět).

Věty účinkové podstatné. Fungují v souvětí jako podstatná nebo předmětná vedlejší věta s konjunktivem kladeným přesně tak, jako ve větách účelových. – Tyto věty se snadno poznají podle toho, že ve hlavní větě bývají takové výrazy

jako: *fit, accedit, evenit, contingit, accedit, mos est, ius est, consuetudo est* atp., vždy pak následované spojkou „ut“.

POZNÁMKA. Místo „ut non“ může se klást v účinkových větách v témže významu také spojka *quin*, ale jen pod tou podmínkou, že hlavní věta je buď záporná, nebo má záporný smysl. O spojce „quin“ viz hned další odstavec.

7.5 Věty s *quin*

O původu spojky *quin* viz podrobně např. pramen [7]; vznikla totiž z původního lokativu *quī* = jak? a částice „-ne“. Takže v původním významu: *quin taces?* = proč nemlčíš? jak to, že nemlčíš? – neboli smyslem = mlč přece! Zde je ovšem *quin* užito ve hlavní větě. Jako spojka uvozující vedlejší větu se *quin* řídí pravidly o KT a klade se po záporných výrazech pochybování, např.: *non dubito* (nebo: *non est dubium*), *quin hoc verum futurum sit* (= že to pravda bude) – ... *quin hoc verum sit* (= že to pravda je) – ... *quin hoc verum fuerit* (... že to pravda byla). A nyní analogicky dle KT u řídicího slovesa v době minulé: *Nemo dubitavit, quin verum dicturus esses, ... quin verum diceres, ... quin verum dixisses*.

POZNÁMKA KE Kladnému *DUBITO*. Kladné *dubito* se pojí buď s nepřímou otázkou nebo s infinitivem ve smyslu: rozmýšlím se, rozpakuji se, např.: *dubito respondere*.- Ale v právě uvedené infinitivní vazbě a v témže českém významu může být také záporné: *non dubito respondere* (= nerozpakuji se odpovědět).

DODATEK KE *QUIN*. *Quin* se může klást i po záporných výrazech znamenajících zdržování, zabraňování, chybění atp. např.: *paulum abest, quin...*; *nihil fuit, quin non auderem* (nebylo zábrany, proč jsem se neměl odvážit); podobně i např.: *retineri, temperare mihi non possum, quin...*; *quin* vůbec může ve větách účinkových zastupovat výrazy: *qui non, quænon, quod non*. O složitých gramatických vztazích „quin“ poučuje stručně, přehledně, a to i z historického hlediska pramen [2], podrobněji i s řadou příkladů pramen [5].

7.6 Věty zabraňovací

Velmi jasně a přehledně o problematice těchto vět informuje pramen [1, §174 – §175]. Zde jen ve zkratce: V těchto větách se klade konjunktiv tak jako ve větách účelových, tyto věty jsou vlastně logickým pokračováním účelových vět. Zabraňovací věty jsou uvozovány spojkami: *nē*, *quominus* a po záporné hlavní větě (nebo větě mající záporný smysl) také spojkou *quin*. Tyto spojky následují tedy po slovesech zabraňování: *impedire*, *obstare*, *recusare*, *obsistere* atp., např.: *impedior*, *ne omnia exponam* nebo ... *quominus omnia exponam*; a po záporu: *non impedior* *ne...* nebo: *quin...*, nebo *quominus omnia exponam*. V českém překladě stačí někdy překlad pouhým infinitivem, zde: necítím zábranu, není mi zabraňováno vše vyložit.

7.7 Věty obavné

Tyto věty následují po slovesech či výrazech, znamenajících obavu, např.: *timeo*, *metuo*, *vereor*, *periculum est*. Příslušné spojky, jimiž jsou tyto věty uvozovány: *nē* = v českém překladě se zde doporučuje výhradně používat spojky *že* a *nē non* a v témže významu jako *ut* = v českém překladě se v tomto případě doporučuje používat výhradně spojkového spojení *že ne*, a to i v případě spojky *ut*. Výslovně budiž zde podotknuto, i podle pramenu [1], že není vhodné zaplétat do tohoto překladu obavných vět spojku „aby“ nebo zápornou „aby ne“, neboť někdy se pak těžko odhadne kladný či záporný smysl obavné věty.

7.8 Věty podmínkové

Velmi přehledně, ale až příliš zkratkovitě pojednávají o nich prameny [1, 2] podrobněji a důkladněji pramen [5] a zejména pramen [7]. Zde jen ve stručném náznaku: podmínkové spojky jsou *si* a záporná *nisi*. Podmínkové věty mají – vedle tzv. smíšených forem – tři základní formy:

- 1) forma reální: v předvětí *si* + indikativ a v závětí: indikativ.

- 2) forma potenciální: v předvětí *si* + konjunktiv prézenta či perfekta a v závěti tytéž konjunktivy, avšak pozor! Rozdíl mezi nimi je pouze vidový. Tato forma vypovídá jen o přítomnosti, neboť forma potenciální v minulosti splývá s formou irrealní. Tento výklad dle pramenu [8].
- 3) forma irrealní: v předvětí: *si* + konj.imperf. (o přítomnosti) nebo konjunktiv plusqpf. (o minulosti) a v závěti tytéž konjunktivy s týmiž významy. A nyní velmi zjednodušené schéma souvětí podmínkového v závislosti, jako příklad je vybrána ta nejjednodušší varianta. Podrobná schémata viz např. pramen [7, str. 385], nebo pramen [5, str. 187 a násl.]. Ještě si připomeňme, že předvětí neboli protase (řec. protasis) znamená vedlejší příslovečná věta podmínková a závětí, apodose (řec. apodosis) je věta hlavní podmínkového souvětí.

Schéma ireálního souvětí v závislosti viz tabulka 1 na straně 25.

7.9 Věty přípustkové

Jen ve zkratce: uvozované spojkami indikativními: *quamquam*, *etsi*, *tametsi*; dále uvozované spojkou někdy indikativní, někdy konjunktivní, analogicky dle forem vět podmínkových: *etiamsi*; a konečně uvozované spojkami konjunktivními: *cum concessivum* (konj. dle KT), *ut* (konj. dle KT), *licet* (konj. préz. a perf.) a *quamvis* (konj. dle KT). Dle pramenů (např. [2]) může také *etsi* a *tametsi* mít vazbu takovou jako zmíněné *etiamsi* (tj. podle forem vět podmínkových). K přípustkovým větám lze ještě přiřadit tzv. *cum adversativum* (cum odporovací) s významem „kdežto, naproti tomu, naopak zase“ s konj. dle KT.

8 Řeč nepřímá – oratio obliqua

Ve zkratce nejdůležitější pravidla:

- 1) věty oznamovací se mění ve vazbu AcI (tj. akuzativ s infinitivem);

Schéma ireálného souvětí v závislosti			
AcI	Putō tē, Putābam tē,	sī tacērēs,	bene factūrum esse. dēcipī non posse.
	Putō tē, Putābam tē,	si tacuissēs,	bene factūrum fuisse. dēcipī non putuisse.
Quīn	Non dubitō, quīn, Non dubitābam, quīn,	sī tacērēs,	bene facerēs. non dēcipereris.
	Non dubitō, quīn, Non dubitābam, quīn,	si tacuissēs,	bene factūrus fueris. dēcipī non potueris.
Závislá otázka	Interrogō, num, Interrogābam, num,	sī tacērēs,	bene facerēs. non dēcipereris.
	Interrogō, num, Interrogābam, num,	si tacuissēs,	bene factūrus fueris. dēcipī non potueris. dēcipī bene factūrus fuissēs. dēcipī non potuissēs.

Tabulka 1: Schéma ireálného souvětí v závislosti

- 2) věty rozkazovací a práci (žádací), pokud jsou kladné, vyjadřují se pouhým konjunktivem (tedy konjunktivem neuzoženým spojkou) podle KT, méně často to bývá konjunktivem uvozeným spojkou *ut*. Pokud jsou tyto věty záporné, jsou uvozovány spojkou *nē* s konjunktivem podle KT. Otázky přímé se mění v otázky závislé. Tzv. řečnické otázky se mění ve vazbu AcI. (Řečnické otázky jsou takové, na které se přímo neočekává odpověď, samozřejmě odpověď na ně vyplývá již ze stylizace textu).
- 3) Vedlejší věty mají vesměs konjunktiv dle KT, ale vyskytují se i indikativní vedlejší věty, pokud nejsou nedílnou součástí oznamovací věty.
- 4) První osoba *ego* přechází v *ipse*. 2. osoba *tu, vos* přechází v *ille* nebo *is*. Tvarů *ipse* se také používá místo zvrtného zájmena k zamezení dvojmyslu.

9 Poznámka o vazbě AcI a ablativu absolutním

Vazba AcI má větnou platnost buď předmětu nebo podmětu ve větě. AcI vlastně zkracuje větné vyjádření tak, že podmět zkracované (vypovídací) věty přejde do akuzativu a určité sloveso zkracované věty do infinitivu. Původní podmět nyní v této vazbě již v akuzativu musí být ale vždy vyjádřen, alespoň zájménem. Výjimka z tohoto pravidla může, ale nemusí nastat u práci věty s týmž podmětem ve větě hlavní i vedlejší (zde se ovšem vazba AcI překládá spojku „aby“). Např.: *Volo te adesse* = chci, abys byl přítomen. Tuto vazbu jinak přeložit nelze, zájméno *te* je zde nutností. Ale „chci být přítomen“ lze přeložit buď: *volo me adesse* – nebo s vypuštěním osobního zájména pouze: *volo adesse*. Vazba AcI je integrální součástí věty vzniklé z podřadného souvětí zkrácením vypovídací věty právě do vazby AcI. Proto se pochopitelně před vazbou AcI nemůže klást čárka jako interpunkční znaménko. Integruje-li se do vazby AcI u slovesa přání (např.: *volo*) vedlejší věta se sponovým slovesem „esse“ a jmenným tvarem holého přísudku, jsou dle pramenu [5] možné tyto vazby: *volo iustus esse*, nebo stejně správně: *volo me esse iustum*. – Ale při neosobním slovese hlavní věty je možná jen vazba: *iuvat esse iustum*.

U vazby ablativu absolutního tedy „ablativu vyvázaného z větné souvislosti“ je nutné si uvědomit, že však logicky musí tato vazba zapadat do větného celku, i když nemá přímý gramatický kontakt ani s podmětem ani s jiným členem věty, v níž se nachází. Podle pramenu [7] není tudíž správná vazba abl. abs. např.: *Livio auctore Saguntum captum est*. Správná vazba by zde zněla: *Saguntum, ut Livius auctor est, captum est* – nebo: *Saguntum captum esse Livius auctor est*. (Livius pochopitelně s dobytím Sagunta neměl osobně nic společného a fakt, že o tom píše, patří do jiné myšlenkové kategorie a vnitřní souvislost s nějakým dobýváním tedy nemůže mít.) Stejně tak, když má abl. absolutní zkracovat nějaké souvětí, takže se stane tedy příslovečným určením této zkrácené věty, nesmí být porušena logická struktura této věty, a proto není ani možná vazba abl. abs. v této větě: *Persæ apud Marathona ab Atheniensibus Miltiade duce devicti sunt*. V čem spočívá mylné užití abl. abs. v této větě, nám ihned ukáže správná vazba v této větě, totiž: *ab Atheniensibus, quibus Miltiades præerat,*

Persæ apud Marathona devicti sunt. Abl. absolutní jako příslovečné větné určení tedy integruje do jediné věty souvětí podřadné s její vedlejší spojkovou větou tak, že přitom nemá přímou vazbu na žádný člen hlavní věty. V češtině neexistuje analogie ablativu absolutního. Je totiž vyloučeno v češtině zkracovat větu při *různých* podmínkách, např.: když jsem vycházel z domu, padal sníh *nikdy* zkrátit na něco podobného jako: vycházeje z domu padal sníh. Ablativ absolutní může dokonce v latině existovat i v takové formě, že není jako obvykle dvoučlenný, nýbrž se může skládat jen z jediného členu a vypadá přitom zdánlivě jako neosobní vazba *bez podmětu*. Nejlépe nám zde situaci objasní vhodné příklady. Ablativ absolutní ve dvojčlenné podobě, a to ve schématu:

- a) participium + jiný jmenný tvar: copiis coactis dux legatos convocavit. Nebo: nostris militibus approquinquantibus hostes urbem reliquerunt.
- b) jmenný tvar + jmenný tvar (tj. oba tyto tvary odlišné, ale žádný z nich není participium): Romulo rege; Hannibale vivo; me invito; re infecta redire. Ve všech případech lze pro nejprimitivnější, ale velmi jasný překlad v češtině použít staršího, ale dnes už dávno nepoužívaného vztažného zájmena „an, ana, ano“ - tedy: an kraloval Romulus, an Hannibal žil, ano to bylo proti mé vůli, vrátit se, ana věc zůstala nevyřízena.

A nyní ablativ absolutní v jednočlenné podobě: vyskytuje se nejčastěji PPP v ablativu sg. neutra: Alexander nuntiato Dareum movisse ab Ecbatanis fugientem insequi pergīt = Alexander „ano mu bylo zvěstováno“ = když obdržel zprávu, že Dareus se dal na pochod...; zde za účelem srozumitelného školního výkladu lze si buď přimyslet „nuntiato sentē“ („sens“ jako participium od slovesa „esse“ samostatně neexistuje, existuje jen ve složeninách absūm - absens a praesum - praesens, zde „sens“ je jen účelová pomocná konstrukce pro usnadnění překladu) ana mu byla podána zpráva, nebo lze také ve školním výkladu *nuntiato* nahradit dvojčlenným abl. abs.: nuntio allato. Tento abl. neutra sg. *nuntiato* zde vlastně zkracuje příslovečnou větu časovou, asi ve znění: postquam nuntiatum est - a uvědomíme-li si toto, je nám okamžitě jasné, že nevyjádřeným podmětem je zde celá vazba AcI: „Dareum movisse“ - tedy ve funkci podmětne věty. Ovšem

takto chápáno, ve funkci takové podmětné věty nemusí být jen vazba *AcI*, nýbrž i spojková věta, jež zastává funkci logického podmětu k jednočlennému *abl.* absolutnímu. Např.: *Camillus permissu ut ex collegis adiutorem sibi optaret, Lucium Furfium sibi optavit.* (...ano mu bylo dovoleno = když dostal svolení, aby...) Některé tyto *ablative absolute* uztrnuly ve funkci samostatných *adverbií*, např.: *consulto* = původně: po rozvaze, pak se dospělo k významu: úmyslně, schválně, záměrně.

Odkazy

- [1] Karl Enzinger, Max Leitschuh, Dr. Hans Rubenbauer *Lateinische Grammatik*, Buchners Verlag, Bamberg 1941
- [2] Dr. Emil Gaar, Dr. Mauritz Schuster *Lateinische Grammatik*, Tempsky Verlag, Wien 1941
- [3] František Hrbek *Latinská mluvnice*, Nakladatel I. L. Kober, Praha 1922
- [4] Jan Kosina *Grammatika jazyka latinského*, Kněhkupectvní F. Řivnáče, Praha 1867
- [5] Dr. Gustav Landgraf *Lateinische Schulgrammatik*, Buchners Verlag, Bamberg 1914
- [6] Dr. Hermann Menge *Lateinisch - Deutsches Schulwörterbuch*, Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung, Berlin 1911
- [7] Dr. Hermann Menge *Repetitorium der Lateinischen Syntax und Stylistik*, Julius Zwißler Verlag, Wolfenbüttel 1914
- [8] Dr. František Novotný a kol. *Základní latinská mluvnice*, SPN, Praha 1957
- [9] Ferdinand Sommer *Vergleichende Syntax der Schulsprachen*, Teubner Verlag, Leipzig 1931